

Mirvaliyeva Maxliyo Yoqubjon qizi,
Oila va xotin-qizlar ilmiy-tadqiqot instituti
tayanch doktoranti
E-mail: @maxliyomirvaliyeva797@gmail.com

O'SMIR SHAXSINING SHAKLLANISHIDA SOTSIAL STATUS VA IJTIMOY OMILLAR

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'smirlar ijtimoiy rolining shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar haqida ma'lumot bayon etilgan. Sotsial status termini keng yoritilgan. O'smirlarning oilada egallab turgan status-roliga alohida urg'u berilgan.

Аннотация. В данной статье представлены общие сведения о факторах, влияющих на формирование социальной роли подростков. Термин социальный статус широко освещен. Особый акцент сделан на статусные роли подростков в семье.

Annotation. This article provides general information about the factors influencing the formation of the social role of teenagers. The term social status is widely covered. A special emphasis is placed on the status-role of teenagers in the family.

Tayanch so'zlar: o'smir shaxsi, sotsial status, rol, ijtimoiy muhit, ijtimoiylashish, pozitsiya, individuallik, gender farqlar

Ключевые слова: личность подростка, социальный статус, роль, социальная среда, социализация, позиция, индивидуальность, гендерные различия.

Keywords: adolescent personality, social status, role, social environment, socialization, position, individuality, gender differences.

Kirish. Har bir inson jamiyatda yashab, faoliyat yuritar ekan ma'lum bir status, rolga ega bo'ladi. Status, ya'ni rol deb insonning guruhyoki jamoadagi pozitsiyasi, o'rniga aytiladi. Guruh yoki jamoada yetakchi bo'lish norasmiy yoki shaxsiy o'rinni bildiradi. Muhandis, erkak, turmush o'rtoq, tojik, rus, xristian, musulmon, tadbirkor bo'lish

rasmiy statusni bildiradi va sotsial status rol orqali amalga oshiriladi. Shifokor bo'lish "shifokor" statusiga ega bo'lish va shifokorlik rolini bajarishni anglatadi. Jamiyatdagi har qanday rol huquq va majburiyatlar majmuasidan tashkil topgan. Ma'lum statusga birlashtirilgan rasmiy xuquq va majburiyatlarga mos keluvchi hatti-harakat modeli sotsial rol deb ataladi, kishi, odatda bir faoliyatda bo'lib bir rolni bajarishi mumkin. Xuddi shu shaxs bir qancha rollarga ega bo'lishi ham mumkin. Bundan xulosa qilib aytish mumkinki, bir insonda bir qancha faoliyat turlari va shuncha rollar bo'lishi mumkin. Tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, ibtidoiy jamoa tuzumida rollar kam bo'lgan: ma'lum bir urug' va qabila boshlig'i, erkak, o'g'il, qiz, keksa, ovchi, farzand, kabilar. Zamonaviy jamiyatda professional statuslarning o'zi 40.000 ga yaqin. Oila, nikoh-qarindoshlik munosabatlari 200 ga yaqin (qaynisingil, er, xotin, amma, tog'a, amaki...), yuzlab siyosiy, diniy, iqtisodiy statuslar mavjud. Ularning har birini orqasida esa etnik guruh-millat, elat, qabila kabilar mavjud. Bular ham statuslar, ular demografik tizimga kiradi. Rus sotsiolog olimi A.Kravchenko jamiyatning ijtimoiylashuv jarayonini arining uyasiga qiyoslaydi. Ko'p sonli bo'sh yacheykalar bir biriga qapishgan. Ijtimoiy uyalar bir biriga mustahkam fundament-ijtimoiy funksiyalar bilan bog'langan. Ijtimoiy rollarni ijro etayotgan individlar o'zaro ijtimoiy harakatga kirishadilar bu qaytalanuvchi va takrorlanuvchi jarayon. Faqat takrorlanuvchi ijtimoiy o'zaro harakatlar ijtimoiy munosabatlarga aylanadi. Sotsial status, ya'ni rol shaxsning kichikligidan boshlab asta-sekin shakllana boshlaydi, o'smirlik davriga kelib esa yuzaga chiqadi. O'smir shaxsining shakllanishida, asosan, ijtimoiy muhit, irsiyat va ta'lim-tarbiya eng katta omillar hisoblanadi. Har bir insonda qondirilishi shart bo'lgan fiziologik, sotsial, ma'naviy ehtiyojlar mavjud bo'ladi. Birinchi darajali muhim ehtiyojlar ko'pincha hammada bir hil bo'ladi, u qadar muhim bo'lmagan ikkinchi darajali ehtiyojlar esa har xil bo'ladi. Sotsial institutlar ham borki ular jamiyatning fundamental ehtiyojlarini qondirish uchun xizmat qiladi. Oila, din, ishlab chiqarish, ta'lim, davlat, mahalla-insoniy jamiyatning sotsial institutlari hisoblanadi. Sotsial institutlar majmuasi jamiyatning sotsial sistemasi deyiladi. Sotsial struktura-sotsial sistemadagi elementlarning mustahkam aloqasidir. Sotsial strukturaning asosiy elementlari ma'lum mavqeni (status) egallovchi, aniqlangan funksiyalarni (rol) bajaruvchi individlardir. Keng ma'noda sotsial status – individning jamiyatda tutgan o'rni bo'lib, u ushbu o'rinni yoshi, jinsi, kelib chiqishi, kasbi, oilaviy holati kabi xususiyatlari orqali egallaydi. Olimlarning o'rganishlari bo'yicha statuslar tug'ma va erishilgan status turlariga ajratiladi. Tug'ma statuslarga insonning kelib chiqishi, millati,

Zamonaviy jamiyatda professional statuslarning o'zi 40.000 ga yaqin. Oila, nikoh-qarindoshlik munosabatlari 200 ga yaqin (qaynisingil, er, xotin, amma, tog'a, amaki...), yuzlab siyosiy, diniy, iqtisodiy statuslar mavjud. Ularning har birini orqasida esa etnik guruh-millat, elat, qabila kabilar mavjud. Bular ham statuslar, ular demografik tizimga kiradi.

O'smir shaxsining shakllanishida sotsial status va ijtimoiy omillar muhim ahamiyat kasb etadi, bizning maqsadimiz ham aynan o'smir shaxsining shakllanishida unga turli xil salbiy omillar ta'sir ko'rsatishini oldini olishdir. Bu borada ilmiy izlanishlar shularni ko'rsatadiki, olimlar tomonidan statuslar tug'ma (belgilangan) va erishilgan status turlariga ajratiladi.

ijtimoiy kelib chiqishi, jinsi kabilar kiradi. Erishilgan statuslar esa ma'lumotlilik, malaka, ko'rsatgan xizmatlari kabilar kiradi. Ijtimoiy rolning belgilanishi jamiyatdagi madaniyat va qadriyatlar tizimiga bevosita bog'liq bo'ladi. Misol uchun, zamonaviy AQSh jamiyatining stratifikatsion strukturasi o'rganish uchun quyidagi kriteriyalar qo'llaniladi: mashg'ulot turi, daromad miqdori, ma'lumotlilik darajasi, etnik kelib chiqishi. Shaxs va jamiyatni o'rganishdagi ijtimoiy-psixologik yo'nalishning asoschilaridan biri Zigmund Freyd fikricha, shaxs doimo jamiyat bilan konflikt (nizo) holatida bo'ladi. Freyd nazariyasi shunday yoritiladi: insonning biologik ehtiyojlari ayniqsa, jinsiy mayl jamiyatdagi madaniyat va qadriyat normalariga qarshi bo'ladi. Sotsializitsiya esa mazkur qarshlikni jilovlash jarayonidir. Freyd tadqiqotlari davomida inson psixikasidagi uchta darajani ajratib ko'rsatadi: U, Men, Super "Men".

Maqsad va uni asoslash. O'smir shaxsining shakllanishida sotsial status va ijtimoiy omillar muhim ahamiyat kasb etadi, bizning maqsadimiz ham aynan o'smir shaxsining shakllanishida unga turli xil salbiy omillar ta'sir ko'rsatishini oldini olishdir. Bu borada ilmiy izlanishlar shularni ko'rsatadiki, olimlar tomonidan statuslar tug'ma (belgilangan) va erishilgan status turlariga ajratiladi. Tug'ma statuslarga shaxsning kelib chiqishi, millati, ijtimoiy kelib chiqishi, jinsi kabilar kiradi. Erishilgan statuslar esa ma'lumotlilik, malaka, ko'rsatgan xizmatlari kabilar kiradi. Ijtimoiy statusning belgilanishi jamiyatdagi madaniyat va qadriyatlar strukturasi hamda jamiyat ongiga bevosita bog'liq bo'ladi. Olimlar U.Tomas va R.Darendorf tadqiqotlarining rolli nazariyasida 40 yillardan boshlab sotsial status tushunchasining o'rnini "pozitsiya", ya'ni holat tushunchasi egallay boshladi. Ular tadqiqotining asosida pozitsiya turli qadriyatlardan xoli tushuncha sifatida namoyon bo'ladi. Bunda ijtimoiy struktura holatlar o'rtasidagi turli tipdagi munosabatlar sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqotlarni o'rganish davomida shuning bilan birgalikda ijtimoiy status va shaxsiy status tushunchalarini farqlash lozim. Agar sotsial status individning ma'lum guruhga bog'liqligini va mazkur guruhning prestijini anglatasa, shaxsiy status shaxsning birlamchi guruhdagi o'rnini, shaxsiy xususiyatlarini anglatadi. Aytib o'tish kerakki, so'nggi paytlarda sotsiologiyaning shaxs va jamiyatga bo'lgan qiziqishi ortib bormoqda va status rolsiz, rol esa statussiz mavjud bo'la olmaydi. Chunki shaxsning kichik guruhlarda sodir bo'luvchi jarayonlardagi o'zaro munosabatlari va harakatlarining makrodarajadagi strukturaviy jarayonlarga ta'siri kuchayib bormoqda. Sotsializitsiya esa mazkur qarshlikni jilovlash jarayonidir. Rossiyalik sotsiolog I.S.Kon o'zining

“Shaxs sotsiologiyasi” nomli (1967) asarida shaxs tushunchasining ko‘plab ta’riflari borligini va u ko‘pqirrali ekanligini ta’kidlagan¹. Uning yozishicha, shaxs tushunchasi bir tomondan “aniq individni, faoliyat subyektini ifodalab, uning sotsial rollari va betakror individual xususiyatlarini nazarda tutadi. Boshqa tomondan shaxs individning sotsial xususiyati sifatida qabul qilinadi, ya’ni unda mehnat hamda bilish jarayonida mujassamlashgan ijtimoiy xususiyatlarning birligi nazarda tutiladi. Ko‘rsatib o‘tilgan ikkinchi yondashuv ijtimoiy nuqtai nazardan muhim sanaladi. Chunki u shaxsni jamiyatning, sotsial qatlam, sotsial guruhning vakili va sotsial xususiyatlarni o‘zida mujassamlashtirgan obyekt sifatida o‘rganadi”. Shaxs qator gumanitar fanlarning tadqiqot obyekti sanaladi. Misol uchun, falsafa, psixologiya, sotsiologiya va boshqalar. Falsafiy jihatdan shaxs umumiy tarzda tarixiy-nazariy asosda o‘rganiladi. Unga ko‘ra, hayot mazmuni, shaxs mohiyati va uning biologik va sotsial mavjudot sifatidagi rivojlanishining umumiy qonuniyatlari tadqiq qilinadi. Psixologiya shaxsni ongli faoliyat sub’ekti sifatida bir butunlik nuqtai nazaridan o‘rganadi. G.M.Andreyevaning ta’kidlashicha, sotsial psixologiya asosiy maqsadi shaxsning guruh bilan bo‘lgan munosabatlari sanaladi. Shu orqali jamiyatning shaxsga bo‘lgan ta’siri, mikro va makro muhitning shaxs hayotidagi o‘rni tadqiq qilinadi. Sotsiologiya boshqa fanlardan farqli ravishda shaxsni o‘rganishda sotsiallik xususiyatidan kelib chiqadi. Bunda “har bir inson shaxs sanaladimi?”, degan savol asosiy hisoblanadi. Sotsiologiyada shaxs masalasini o‘rganish natijasida shaxs sotsiologiyasi yo‘nalishi rivojlandi. Uning asosiy o‘rganish doirasiga shaxsning shakllanishi, uning sotsial munosabatlardagi ishtiroki, ehtiyojlarining rivojlanishi, jamiyat va shaxsning o‘zaro uzviy bog‘liqligi, shaxs xulq-atvorining atrof-muhit ta’sirida tashqi tomondan va o‘zini o‘zi nazorat qilishi kabilar kiradi. Zamonaviy sotsiologiya fanida Y.A.Anufrievning fikricha, shaxsni ikki jihatdan ta’riflash maqsadga muvofiq: formal-mantiqiy va dialektik-mantiqiy.

Birinchi yondashuvni asosan psixologlar va pedagoglar yoqlab, unga ko‘ra, shaxs individdagi xususiyatlardan tashqari qator ijobiy xususiyatlarni o‘zida mujassamlashtirgan bo‘ladi. Mazkur ijobiy xususiyatlarga ega bo‘lgan individlarga shaxs sifatida talqin qilinishi mumkin. Ijobiy xususiyatlar sotsializatsiya davomida o‘zlashtiriladi. Mazkur yondashuv ratsional mohiyatga ega bo‘lsada, chegaralangan hisoblanadi va kimni shaxs deb aytish mumkin emas, degan savolga aniq javob topib bo‘lmaydi. Misol uchun bola nechi yoshdan so‘ng

Falsafiy jihatdan shaxs umumiy tarzda tarixiy-nazariy asosda o‘rganiladi. Unga ko‘ra, hayot mazmuni, shaxs mohiyati va uning biologik va sotsial mavjudot sifatidagi rivojlanishining umumiy qonuniyatlari tadqiq qilinadi.

¹ Aliqoriev N.S Umumiy sotsiologiya. ToshDU, 1999

O'smir shaxsi va uning xususiyatlari bo'yicha turli adabiyotlarda har xil talqinlar hamda tajribalar keltirilgan. Aynan bu davrda o'smir organizmida ro'y beradigan o'zgarishlar ham o'zining ta'sirini ko'rsatadi, bola rivojlanishining ayni shu davrida biologik, fiziologik yetukligi borasida tub o'zgarishlar amalga oshadi.

shaxs? deb sanaladi yoki qanday jinoyatni sodir etgan jinoyatchini shaxs sifatida ko'rish mumkin emas. Ikkinchi yondashuv yuqorida keltirilgan qarama-qarshiliklarni cheklash imkonini beradi. Bunda shaxs umumiy butunlikning yakka, betakror, sotsial elementi sifatida ko'riladi. Barcha insonlar ma'lum o'xshash biologik va sotsial xususiyatlarga ega bo'lishi mumkin. Ammo shu bilan birgalikda insonlarning o'ziga xos bo'lgan biologik va sotsial sifatlari mavjud bo'ladi. Shunga ko'ra, shaxs umumiy va xususiy sifatlarning yig'indisi sifatida namoyon bo'ladi. Shuning uchun mazkur yo'nalish tarafdorlari shaxs tushunchasini barcha insonlarga nisbatan qo'llash mumkin, degan fikrni ilgari surishadi. Chunki har bir inson o'zining umumiy va xususiy sifatlariga ega bo'ladi. Shaxs – betakror hosila sifatida bir qator o'ziga xos bo'lgan sifatlarni talab qiladi. Shunga ko'ra, uni rivojlangan yoki rivojlanmagan shaxs, ongli yoki ongsiz shaxs sifatida baholash va o'rganish mumkin. Aytib o'tish kerakki, mazkur ikki yondashuv bir-birini inkor qilmaydi, balki to'ldiradi. Barcha sotsiologik tadqiqotlarning markaziy muammosi shaxs va jamiyat munosabatlari sanaladi. A.G.Zdravomislovning fikricha, sotsiologning diqqat markazida doimo jamiyat va shaxsiy manfaatlarining murakkab munosabatlari yotadi. Sotsiolog uchun ijtimoiy manfaatlar jamiyatdagi sotsial institutlar, tashkilotlar, tizimlarning manfaatlarini shaklida namoyon bo'ladi. Shunga ko'ra, olim sotsiologiyani strukturasi sxema tarzida yaratgan. Unda jamiyat siyosat, iqtisod va ma'naviy sohaning natijasi hisoblanadi. Sotsiologiya esa shaxsning mazkur sohalaridagi faoliyatini o'rganadi².

Ilmiy muammoning tavsifi va yechimi. O'smir shaxsi va uning xususiyatlari bo'yicha turli adabiyotlarda har xil talqinlar hamda tajribalar keltirilgan. Aynan bu davrda o'smir organizmida ro'y beradigan o'zgarishlar ham o'zining ta'sirini ko'rsatadi, bola rivojlanishining ayni shu davrida biologik, fiziologik yetukligi borasida tub o'zgarishlar amalga oshadi. Fiziologik rivojlanish va jinsiy balog'atga yetish jarayonining yangi bosqichi boshlanadi. Organizmdagi o'zgarishlar bevosita o'smir endokrin sistemasining o'zgarishi bilan boshlanadi. Bu davrda gipofiz bezining funksiyalari faollashadi. Uning old qismidan ajralib chiqadigan garmon organizm to'qimalarining o'sishi va boshqa muhim ichki sekretsiya bezlari (qalqonsimon bez, buyrak usti va jinsiy bezlar) ishlashini kuchaytiradi. Ularning faoliyati o'smir organizmida ko'plab o'zgarishlarni yuzaga keltiradi, jumladan bo'y o'sishining keskin tezlashishi (bir yilda o'g'il bolalarda 4—5 sm, qizlarda 3—4 sm o'sishi

² Аронсон Э. Социальная психология: Психологические законы поведения человека в социуме – М: Олма-Пресс, 2009 - 558 с.

kuzatiladi), jinsiy balogʻatga yetish, jinsiy organlarning rivojlanishi va ikkilamchi jinsiy belgilarning paydo boʻlishi amalga oshadi. Bu jarayon qiz bolalarda 13—15 yoshlarda nisbatan jadal kechadi. Jismoniy rivojlanish va jinsiy yetilishning akseleratsiyalashuvi kuzatilayotgan hozirgi vaqtda ayrim qizlar 9—10 yoshda, oʻgʻil bolalar esa 11—12 yoshlarida jinsiy balogʻatga yetishning ilk bosqichida boʻlishi mumkin. Boʻyning oʻsishi, vaznning ortishi, koʻkrak qafasining kengayishi — bularning barchasi jismoniy rivojlanishining oʻsmirlik yoshiga xos xususiyatlaridir. Shular tufayli oʻsmirning tashqi koʻrinishi bolaning tashqi koʻrinishiga qaraganda farq qiladi: tana proporsiyasi kattalarga xos koʻrinishga ega boʻladi. Shuningdek, oʻsmirning yuz tuzilishi ham oʻzgarib bosh suyagining yuz qismi jadal rivojlana boradi. Oʻsmirlik yoshida umurtqa pogʻonasining oʻsishi boʻyning oʻsish tempidan orqada qoladi. Chunki 14 yoshgacha umurtqa pogʻonalari oʻrtasidagi oraliqlar togʻaylar bilan toʻlgan boʻladi, bu esa ortiqcha jismoniy zoʻriqish, tana holatining notoʻgʻri turishi tufayli umurtqa pogʻonasining notoʻgʻri rivojlanishga moyilligini bildiradi. Umurtqa rivojlanishini buzilishining eng koʻp holati 11—15 yoshlarga toʻgʻri keladi va ayni shu yoshlarda roʻy berishi mumkin boʻlgan defektlarni ham bartaraf etish oson kechadi. 20—21 yoshlarga yetib tos suyaklarining oʻsishi yakunlanadi (shu davrda qizlarning jinsiy organlari ham yetiladi).

Yakuniy qism. Maʼlumki, bola dunyoga kelgan kundan boshlab kimningdir qaramogʻiga muhtoj boʻladi. Ota-onasi va boshqa yaqinlari uni oziqlantiradi, kiyintiradi, tarbiyalaydi va bolani muntazam nazorat ostida tutadi. Ular bolani har tomonlama qoʻllab-quvvatlab turadilar va bola bunday qoʻllab-quvvatlash, daldalarga muhtojlikni his etib turadi. Oʻsmirlik davrida esa bola oʻz hayotini, xavfsizligini taʼminlash borasida nisbatan mustaqillikka erishadi. Endi u oʻzini oʻzi himoya qila olishi, lozim boʻlsa, oʻzi imkoniyatlari darajasida mehnat qilib, yetarli darajada daromad qilishi, oʻz ehtiyojlarini mustaqil ravishda oʻzi qondira olishi mumkin boʻladi.

Yuqorida keltirib oʻtilgan huquqiy avtonomiya, ayni vaqtda bola oʻsmirlik yoshiga yetishi bilan unga qator huquqiy imkoniyatlar berilishi bilan xarakterlanadi. Bu davrda bola yuridik shaxs hisoblanib, ovoz berish huquqiga ega boʻladi. Mabodo, bu davrda oʻsmir ota-onasi ajralib ketgudek boʻlsa, bu holatda oʻsmirning qayerda va kim bilan qolishi bola xohishiga qarab hal etiladi. Shuningdek, bola bu davrda oʻz imkoniyatidan kelib chiqqan holda, rasmiy ravishda jismoniy mehnat bilan shugʻullanishi ham mumkin. Lozim boʻlsa, ulardan oʻz hatti-harakati, qiliqlari uchun javob berishi ham talab qilinadi. Shu kabi huquqiy imkoniyatlarga ega boʻlish va bundan oʻsmirning xabardorligi

Maʼlumki, bola dunyoga kelgan kundan boshlab kimningdir qaramogʻiga muhtoj boʻladi. Ota-onasi va boshqa yaqinlari uni oziqlantiradi, kiyintiradi, tarbiyalaydi va bolani muntazam nazorat ostida tutadi. Ular bolani har tomonlama qoʻllab-quvvatlab turadilar va bola bunday qoʻllab-quvvatlash, daldalarga muhtojlikni his etib turadi. Oʻsmirlik davrida esa bola oʻz hayotini, xavfsizligini taʼminlash borasida nisbatan mustaqillikka erishadi.

***O'smirlik davrida
esa aksincha,
o'smir endi "yosh
bola" emas, endi
u "katta odam".
Katta odam esa
mustaqil bo'lishi,
o'z muammolarini
o'zi hal qilishi
kerak. Bu davrda
kattalar yordamiga
murojaat qilish
tengdoshlar
tomonidan
qoralanadi va buni
o'smirning o'zi
ham xohlamaydi.***

uning huquqiy avtonomiyasining yuzaga kelishini ta'minlaydi. Bunday avtonomiyaga ega bo'lish o'smirda o'z hatti-harakati uchun javobgarlik, mas'uliyatlilik hissinini yuzaga keltiradi. O'smirlik avtonomiyalaridan yana biri — emotsional avtonomiyadir. Ma'lumki, bola dunyoga kelgan ondan boshlab, u onasi va atrofida qilarning emotsional, hissiy qo'llab-quvvatlashiga, mehr-muhabbatini namoyon qilishiga, erkalashiga ehtiyoj his qiladi. Shuning uchun ham ilk bolalik yoshidagi, maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarni suyib, erkalab ularni quchib, boshini silab, yoqimli gaplar va muomala bilan ularga hissiy yaqinlik namoyon qilinsa, ular bundan quvonib, xursand bo'lalilar va erkalayotgan shaxsga nisbatan talpinadilar. Buni yosh bolalarning onasiga suikalishi, ularning pinjiga suqilishi, ularga erkanishi hollarida kuzatishimiz mumkin. Shuningdek, bolalar o'z tengdoshlari bilan bo'laligan o'zaro munosabatlarida nizo-tortishuvlarga duch kelganida va ayniqsa, tengdoshlaridan «jabrlanganda», «engila boshlaganidan», ota-onasidan va atrofida qil yaqinlaridan emotsional dalda, hissiy qo'llab-quvvatlash kutadi va bu borada ularga murojaat qiladi. Agar o'z vaqtida shu hissiy daldani ola olsa, o'zini erkin, tetik, g'olib his qiladi va ular bilan quvonib yuradi. O'zining kichkinagina hayotida duch kelgan «muammolari»ni hal qilishda kattalar yordamiga muhtojlikni his qiladi, ulardan muntazam foydalanishga intiladi. O'smirlik davrida esa aksincha, o'smir endi «yosh bola» emas, endi u «katta odam». Katta odam esa mustaqil bo'lishi, o'z muammolarini o'zi hal qilishi kerak. Bu davrda kattalar yordamiga murojaat qilish tengdoshlar tomonidan qoralanadi va buni o'smirning o'zi ham xohlamaydi. Bu davrda o'smirlarga kattalar tomonidan oldingidek ko'rsatiladigan iltifot, erkalashlar erish tuyuladi. Endi ular o'zlarini erkalab, silab-siypashlarini, «arzimagan narsalar» uchun kattalar tomonidan bildiriladigan olqishlarni «yoqtirmaydilar». Endi ular atrofida qilarni hissiy qo'llab-quvvatlashlaridan xoli bo'lishga, o'z muammolarini o'zlari shaxsan hal qilishga intiladilar. Oldinlari ko'chada, bog'chada, maktabda yuz bergan voqealar haqida uyida qilarga shikoyat qilib ota-onasidan yordam so'ragan bo'lsalar, endi oiladan tashqarida bironlasidan dakki eshitib, kaltak yeb kelgan taqdirda ham bu xaqda ota-onasiga bildirmaslikka harakat qiladi va imkon qadar ota-onasi uning «ishlariga» aralashmasliklarini xohlaydi. Bularning barchasi o'smirlarda bevosita kuzatiladigan emotsional avtonomiyaning alomatlaridir. O'smir shaxsining shakllanishi va tarkib topishi hamda unga ta'sir etuvchi ijtimoiy omillarni aniqlash maqsadida quyidagi metodikalarni ko'rsatib o'tishimiz mumkin: T.Liri so'rovnomasi, «ijtimoiy-psixologik moslashganlik shkalasi» (IPM) ning original varianti 1954 yil F.K.Rodgers va R.Daymond tomonidan ishlab chiqilgan hamda sotsiometriya metodikalaridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. *Mirziyoyev Sh.M. Vatanimiz taqdiri va kelajagi yo'lida yanada hamjihat bo'lib, qat'iyat bilan harakat qilaylik. "Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, muqaddas dinimizning sofligini asrash-davr talabi" mavzusida o'tkazilgan anjumanda so'zlagan nutqi. Xalq so'zi 16-iyun 2017*
2. *Аплашова А.Ж. Рол семи в самоопределении личности: монография / Санкт-Петербург, 2017. – 51 с.*
3. *Аронсон Э. Социальная психология: Психологические законы поведения человека в социуме. – М.: Олма-Пресс, 2009. – 558 с.*
4. *Болотова А.К. Специфика семи как социальной системы. – Санкт-Петербург, 2017. монография – 31 с.*
5. *Davletshin M.G Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. – T: Nizomiy nomidagi TDPU, 2004 – 51-60.*
6. *Karimova V.M Oila psixologiyasi: — T.: Fan va texnologiya, 2008. 97-115-b.*
7. *Каримова В. Психология семейной жизни: учебное пособие –Т.: Наука и технология, 2007.*
8. *Koshify . Axloqi Muxsiniy. – T.: O'zME, 2011. 16-17-b.*
9. *Лусина М.И. Общение, личность и психика ребёнка/Под ред русской А.Г. – М: Из-во «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЕК», 1997. – 384 с.*
10. *Мерлин В.С Очерк интегральной индивидуальности. М.: Педагогика, 1986. – 254 с.*
11. *www. library.com*
12. *www. psychology.net*